

АБДУЛЛАЕВ Суннатулла Зафар ўғли
Ўзбекистон халқаро ислом академияси
ҳузуридаги Имом Мотуридий халқаро
илмий-тадқиқот маркази илмий ходими
E-mail: sunnatulloh0825@gmail.com

ИСЛОМ МАНБАЛАРИДА ФАТВО ТУШУНЧАСИ ТАҲЛИЛИ ВА ТАЛҚИНИ

АНАЛИЗ И ИНТЕРПРЕТАЦИЯ КОНЦЕПЦИИ ФЕТВЫ В ИСЛАМСКИХ ИСТОЧНИКАХ

ANALYSIS AND INTERPRETATION OF THE CONCEPT OF FATWA IN ISLAMIC SOURCES

Аннотация: Ҳозирги кунда баъзи бир тоифа вакиллари томонидан айтилаётган фатволар мусулмонларни ислом динининг асл моҳияти, ҳақиқий соф таълимотдан узоқлашишга сабаб бўлмоқда. Пухта илм, салоҳият ва ҳолислик каби фазилатларни шакллантирмай, ўзгаларга диний масалаларда фатво беришнинг оқибати яхшиликка олиб келмайди. Жамиятда инсонларнинг ҳамжиҳат бўлиб яшашларига ҳамда ўзаро бирдамлигига путур етказувчи иллатлардан халос бўлиш лозим. Мазкур мақолада фатвонинг асл моҳияти, унинг кўринишлари ҳамда жамиятга таъсири ўрганилади. Мавзуга оид маълумотлар мусулмон оламида машҳур шахсларнинг асарларини тадқиқ қилиш йўли билан келтирилади.

Калит сўзлар: Ҳадис, саҳоба, фатво, Имом Бухорий, Имом Нававий, тақво, шариат, “Шарҳ ал-Мухаззаб”.

Аннотация: В наши дни фетвы, издаваемые представителями некоторых групп, приводят к тому, что мусульмане отдаляются от истинной сути исламской религии и её подлинного, чистого учения. Издание фетв по религиозным вопросам без надлежащих знаний, компетентности и беспристрастности не приводит к добру. Необходимо избавляться от пороков, которые наносят ущерб гармоничной жизни людей в обществе и их взаимной сплоченности. В данной статье исследуется истинная сущность фетвы, её формы, а также влияние на общество. Информация

по теме представлена на основе изучения трудов известных деятелей мусульманского мира.

Ключевые слова: Хадис, сахаба, фетва, Имам Бухари, Имам Навави, богобоязненность, шариат, “Шарх ал-Мухаззаб”.

Abstract: Currently, fatwas issued by representatives of certain groups are causing Muslims to stray from the true essence of Islam and its authentic, pure teachings. Issuing fatwas on religious matters to others without cultivating the necessary qualities of profound knowledge, competence, and sincerity does not yield positive results. It is essential to eliminate such detrimental influences that undermine harmonious coexistence and mutual solidarity within society. This article examines the true essence of the fatwa, its various forms, and its impact on society. Information on the subject is drawn from research into the works of renowned figures in the Muslim world.

Keywords: Hadith, sahaba, fatwa, Imam Bukhari, Imam Nawawi, fear of God, shariah, “Sharh al-Muhazzab”.

КИРИШ

Мусулмонлар яшайдиган жамиятда инсонларнинг тинч-тотув ҳаёт кечиришларида олимларнинг ҳамда йирик фатво марказлари томонидан чиқариладиган фатволарнинг ўрни муҳим аҳамиятга эга. Бундай жамиятда фатво инсонлар учун тўғри йўл кўрсатувчи манба бўлиб хизмат қилади. Инсонларнинг ҳақ-ҳуқуқларига, ўзаро олди-берди муносабатларига, шунингдек, диний масалаларда саволлар туғилиши табиий. Бу каби саволлар баъзи ўринларда кичик доирада муҳокама қилинса, баъзи ўринларда кенгрок миқёсда ўрганилади.

Фатво берувчи киши бу иш қанчалик нозик эканини ҳис қилиши лозим. Фатво кишининг шахсий қараши ёки фақатгина ақл билан, ички ҳиссиётларига таянган ҳолда бўлмаслиги кераклиги фатовга оид манбаларда қаттиқ таъкидланади. Ислом таълимотига кўра, фатво инсоннинг дунё ва охирада бахтли ҳаёт кечиришини таъминлайдиган шахсий ва ижтимоий ҳаётига оид шариат ҳукмларининг ифодасидир.

Фатво мусулмонлар ҳаётларидаги ҳар қандай вазиятда, уларни тўғри йўлга бошлаш

мақсадида берилар экан, у жамиятдаги ўзаро тушунмовчиликлар ва ихтилофларнинг чиқишига сабаб бўлиб қолмаслиги керак. Шу сабабли ҳам фатво беришга ҳамма ҳам журъат қилавермайди.

АСОСИЙ ҚИСМ

Фатво сўзи араб тилида “ал-Фатва”, “ал-Футя” сўзлари билан ифодаланади. Бу сўзнинг луғавий маъноси – хоҳ ибодатга оид ҳукмлар тўғрисида бўлсин, хоҳ ижтимоий муносабатларга оид бўлсин, берилган саволга жавоб беришни англатади. Бунга мисол тариқасида ислом динининг бирламчи манбаси бўлмиш Қуръони каримнинг “Юсуф” сурасидаги шаҳар подшоҳининг қуйидаги буйруғини келтириш мумкин. У кўрган тушининг маъносини аёнлардан сўраганида саволига бериладиган жавобни “фатво” деб келтирилади: **“Шоҳ (бир куни) деди: “Мен тушимда еттита озғин сигир еттита семиз сигирни еяётганини ва еттита яшил бошоқ билан бирга бошқа (еттита) қуриган бошоқларни кўрдим. Эй, аёнлар! Агар туш таъбирини айтувчи бўлсангиз, тушим тўғрисида фатво (жавоб) берингиз!” [1: 149].**

Ёки бошқа бир ўринда Сабо маликасининг қуйидаги сўзи ҳам “фатво” сўзининг шаръий масаладан бошқа маънода қўлланилганига мисол бўлади: **“(Малика) айтди: “Эй, аёнлар! Менга бу ишимда фатво (маслаҳат) берингиз! Мен то сизлар гувоҳ бўлмагунингизча бирор ишни қатъий қилувчи эмасман” [1: 253].**

Мазкур икки ўринда ҳам “фатво” сўзи диний ҳукмларга боғлиқ бўлмаган масалаларда ишлатилган. Аммо қуйидаги оятларда келган ибораларда эса “фатво” сўзи шаръий савол маъносида ифодаланган: **“Сиздан (эй, Мухаммад!) аёллар тўғрисида фатво сўрайдилар. Айтинг: “Улар тўғрисида сизларга Аллоҳ фатво берур...” [1: 127].**

Шунингдек, Набий (с.а.в.)нинг қуйидаги ҳадислари ҳам “фатво” сўзининг шаръий саволга жавоб бериш маъносида айtilганига мисол бўлади:

Убайдуллоҳ ибн Абу Жаъфардан ривоят қилинади: “Расулуллоҳ (с.а.в.): “Фатво

беришга журъатли бўлганингиз, жаҳаннамга журъатлироғингиздир” дедилар”. (Имом Доримий ривояти) [2:258].

Ҳозирда “фатво” сўзининг истелоҳий таърифида “диний масалага жавоб бериш” деб айтиш мумкин. Мазкур таърифда “шаръий” сўзини эмас, “диний” сўзини танланди. Бу орқали саволларга жавоб берувчи муфтий нафақат шаръий ҳукмлар тўғрисида, балки динга алоқадор бўлган барча масалалар хусусида жавоб бериши таъкидланди.

Имом Нававий (р.х.) (631-676/1233-1277 й.) ўзининг “Шарҳ ал-Мухаззаб” номли асарида қуйидагиларни келтиради: “Билингки, фатво бериш хатари улкан, мавқеи баланд, фазли улуг ишдир. Зотан, муфтий пайғамбарларнинг (уларга Аллоҳнинг салавоту-саломлари бўлсин) меросхўри, фарзи кифояни адо қилаётган кишидир. Аммо у хатарга рўбаро бўлиши мумкин. Шу сабабли “муфтий Аллоҳ азза ва жалланинг номидан имзо чекувчидир” дейдилар” [3:40].

Қуйида тарихда ўтган салафи солиҳларнинг фатво беришдаги ҳолатига оид мисоллардан бу ишнинг қай даражада қалтис эканини англаш мумкин:

- Имом Молик (р.х.)нинг шогирдлари у ҳақида айтиб: “Аллоҳга қасамки, агар Имом Моликдан бирор бир масала ҳақида сўралса, у худдики жаннат ва дўзах ўртасида тургандек бўларди (яъни, шундай ҳолатда жавоб берарди)” [3:17].

- Мухаммад ибн Мункадир (р.х.) айтади: “Олим киши Аллоҳ ва Унинг махлуқоти ўртасида туради. Уларнинг орасига қандай қираётганига назар солсин” [3:18].

Юқоридаги далиллар фатво беришнинг қанчалик нозик ва масъулиятли эканини англаш учун келтириб ўтилди. Фатво бераётган киши диний масалаларни ҳал қилишда Аллоҳ ва Пайғамбар (с.а.в.) номидан гапираётганини ҳис қилган ҳолда ёндашиши талаб этилади. Имом Нававий таъкидлаганидек, фатво берувчи инсон осмону-ер, бутун оламларнинг Яратувчиси номидан имзо чекаётганининг сезиши лозим.

Ҳозирги кунда баъзи бир тоифа вакиллари томонидан айтилаётган фатволар

мусулмонларни ислом динининг асл моҳияти, ҳақиқий соф таълимотдан узоқлашишга сабаб бўлмоқда. Жумладан, мазкур адашган тоифаларнинг “мазҳабсизлик”, “такфир”, “жиҳод”, “байъат”, “ҳижрат” каби қалтис мавзуларда ўтган солиҳ аллома аждодлар тутган йўлга зид тарзда чиқарган “фатволари” мусулмонлар орасида фитна уйғотишга, неча асрлар оша эътиқод қилиниб келаётган ақидавий ва фикхий мазҳабларни тан олмаслик ва шу каби қарашларни шаклланишига олиб келмоқда. Баъзи ўринларда эса мазкур ботил даъволар ортидан инсонлар орасида ноҳақ қон тўкиш ҳолатлари ҳам учрамоқда.

ХУЛОСА

Юқоридаги тобеин ва таба-тобеинларнинг фатво беришга оид фикрларидан хулоса қилиш мумкинки, ҳақиқий олим киши ундан савол сўралганида улкан илм, ўта катта масъулият, тақво ва ихлос каби фазилатларни ўзида эгаллаган ҳолда жавоб бериши тўғри бўлади. Борди-ю адашган тоифа вакиллари каби ислом динида қалтис ва улкан масала деб қараладиган мавзуларда ҳақиқий илмга эга бўлмай, эътиборсизлик ва масъулиятсизлик билан фатво берилса, шу тоифа кишиларини ҳам, уларга эргашган кимсаларни ҳам тўғри йўлдан адашиб, диний ва дунёвий ишларида хатоликка кетишларига сабаб бўлади.

Натижада, жамиятда парокандалик юзага келиб, инсонларнинг тинч-тотув ҳаёт кечириши ҳамда ўзаро ҳамжиҳатликка путур етиши мумкин. Фатвонинг мусулмонлар ҳаётида ўрни муҳимлигини ҳисобга олган ҳолда пухта илм ва улкан салоҳиятга эга бўлмай фатво бериш ёки учраган кишидан фатво сўраб, унга эргашиб кетиш динда адашишга сабаб бўлади. Шу каби салбий оқибатларни келтириб чиқарувчи ихтилофларнинг олдини олиш ислом марказлари ва олимларнинг муҳим вазифаларидан ҳисобланади.

Фойдаланилган манба ва адабиётлар рўйхати

1. Қуръони карим маъноларининг таржима ва тафсири // Таржима ва тафсир муаллифи Шайх Абдулазиз Мансур. – Тошкент: Сано стандарт, 2021.
2. Абу Муҳаммад Абдуллоҳ ад-Доримий. Сунан ад-Доримий. – Риёд: Дору-л-муғний, 2000.
3. Имом Нававий. Шарҳ ал-Муҳаззаб. – Қоҳира: Идорату-т-тибаати-л-мунира, 2010.
4. Муҳаммад Тақий Усманий. Усул ал-ифта ва адабуху. – Карачи: Мактаба маориф ал-Қуръан, 2011.